

Розділ II. ТЕОРЕТИКО-МИСТЕЦЬКІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Part II. THEORETICAL AND ARTISTIC ASPECTS OF THE UKRAINIAN CULTURE

УДК 782.9

ПОЕТИКА ДИТЯЧОЇ ОПЕРИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ «МОДЕЛЕЙ» ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ XIX–XX СТОЛІТЬ

Джулай Ганна Андріївна – кандидат філософських наук,
Заслужений діяч мистецтв України, професор кафедри сольного співу,
Одеська національна музична академія ім. А. В. Нежданової, м. Одеса
<https://orcid.org/0000-0003-49280261>
<https://doi.org/10.35619/ucpmk.v46i.674>
dzulajanna8@gmail.com

Узагальнено відомості щодо особливостей побутування теми дитинства в європейській культурі різних епох. Виявлено жанрово-типологічні показники дитячої опери в контексті національних «моделей» європейської музично-історичної традиції XIX–XX століть. Обґрунтовано особливості відтворення теми дитинства в українському музичному театрі XIX – початку XX століть у контексті поезики дитячої опери в творчості М. Лисенка та К. Стеценка та її казково-архетипових настанов. Виявлено стильову специфіку дитячого музичного театру в творчості Е. Хумпердінка в руслі жанрово-стильових показників культури німецького бідермаєра. Узагальнено особливості даного жанру в творчості В. Ребікова та М. Равеля в контексті духовно-стильових шукань культури модерну.

Ключові слова: дитяча опера, тема дитинства, жанр, стиль, романтизм, бідермаєр, модерн.

Постановка проблеми. Культура XX–XXI ст. з усією очевидністю демонструє зростаючий інтерес до проблем дитинства, стверджуючи думку про цінність, унікальність цього періоду життя, про його визначальну роль у подальшій долі людини, людства. Тема дитинства у всьому розмаїтті її проявів стає одним із пріоритетних напрямів гуманітарних та культурологічних досліджень сучасності. Одне з суттєвих місць у її реалізації посідає дитячий музичний театр XIX–XX ст., що репрезентує не лише її семантико-символічні особливості, а й «вписаність» у жанрово-стильовий контекст європейської культурно-історичної та музичної традиції вказаного періоду. Показовими у цьому плані виступають музично-театральні опуси М. Лисенка, К. Стеценка, Е. Хумпердінка, В. Ребікова, М. Равеля, орієнтовані або на «дитячу оперу», або на відтворення дитячої тематики в її національно-архетиповому прочитанні. Виділені аспекти творів названих авторів поки що не стали предметом всебічного дослідження в українському музикознавстві, що визначає актуальність теми представленої статті.

Аналіз досліджень і публікацій останніх десятиріч свідчить про зростаючий інтерес до поезики дитячої опери, що є предметом дисертаційних досліджень та публікацій Н. Ізуграфовой [8], О. Кузьміної [10], Д. Романець [17], Н. Мозгальової [12] та ін. Виділяємо також роботи, безпосередньо присвячені творам конкретних авторів в цьому жанрі, зокрема дитячим операм М. Лисенка [1, 18, 19], К. Стеценка [16], Е. Хумпердінка [11, 13], М. Равеля [4, 5]. Названа сфера, особливо в сфері української музичної культури, суттєво доповнюється дослідженнями ролі теми дитинства в народній культурі, життєвому циклі людини, у християнській традиції і сучасній культурі [2, 3, 7, 15]. Проте ця проблематика на рівні вічних тем світової культури і нині складає актуальний предмет дослідницької уваги сучасних мистецтвознавців та музикознавців.

Мета роботи – виявлення типологічних якостей дитячої опери (дитячого музичного театру) у руслі втілення в ній національних казково-архетипових якостей, а також духовно-стильових шукань європейської культури XIX–XX ст.

Методологічна база. Істотними для цієї роботи виявилися такі підходи: міждисциплінарний, історико-культурологічний, а також інтонаційно-стилістичний. Наукова новизна роботи визначена її аналітичним ракурсом, що виявляє особливості побутування дитячої опери (дитячого музичного театру) у руслі національних та духовно-стильових настанов культури Європи XIX–XX ст.

Виклад основного тексту. Еволюція образу дитинства в історії культури свідчить про те, що у ранніх етапах розвитку людського суспільства дитинство як окремий період буття спеціально не виділялося. Початкова єдність праці та виховання багато в чому була також визначена синкретизмом

первісної культури як такої. Ставлення до дитини в античному світі формувалося відповідно до очікуваної від нього у майбутньому соціальної місії та ролі. Середньовічна цивілізація, на думку Ф. Ар'єса, бачила найчастіше в дитині «неповноцінного дорослого» і водночас носія ідеальних християнських якостей особистості [20]. І лише, починаючи з епохи Просвітництва, у європейській культурі виникає інтерес до дитини як об'єкта виховання, науки і дидактики.

Світоглядні настанови XIX ст., узагальнені в стильових парадигмах романтизму та бідермаєра [9, 6, 14], виявляють зростаючий інтерес не лише до образу дитини, а й до дитинства як особливого періоду людського буття, сприяючи тим самим формуванню дитячої культури в усьому розмаїтті її проявів. Нарешті, XX ст. висуває як самостійну сферу науково-творчої діяльності дитячу психологію, а також дослідження світу дитинства в руслі культурного соціогенезу. Зрештою європейська культурно-історична традиція Нового часу фактично демонструє два підходи у розумінні теми дитинства – конструктивістський та метафізичний. При цьому перший підхід до дитинства закликає вчити дитинство, тоді як другий – вчитися у дитинства. Саме ж дитинство – це не те, що потрібно перетворювати, але те, що потрібно досягнути.

Одне з суттєвих місць у художній реалізації даної проблематики посідає музичний театр XIX–XX ст., що виконує дидактико-виховну функцію, орієнтовану не лише на музичний розвиток дітей, а й, насамперед, на їхнє залучення до вітчизняної казково-архетипової та міфологічної традиції, що символічно зображує національний «образ світу» та його найважливіші складові, скориговані духовно-стильовими настановами європейської культури конкретного історичного періоду.

Право першості у створенні зразків даного жанру належить українській композиторській школі та, насамперед, *М. Лисенку*. Його опери «Коза-Дерева» (1888 р.), «Пан Коцький» (1891 р.), «Зима і Весна» (1892 р.), з одного боку, створювалися в «домашньому», камерному середовищі, будучи адресованими дітям композитора. Подібного роду залучення дітей до мистецтва, акцентування моменту безпосередності дитячого сприйняття викликає аналогії з мистецтвом бідермаєра, в рамках якого тема дитинства та дитячого виховання займала одне з найважливіших місць. З іншого боку, міфопоетична символіка названих опер має глибоке архетипове коріння, що виявляє специфіку власне української міфологічної свідомості, реалізуючи тим самим бідермаєрівський принцип відтворення «великого в малому» і, водночас, показовий для української культури рубежу століть інтерес до символізму.

Опера «Пан Коцький» завдяки очевидному сатиричному, пародійному підтексту, за всієї його фактурної простоти, все ж таки виходить далеко за рамки власне «дитячої опери», набуваючи якості своєрідного соціального памфлету, різкої критики на звичай традиційного суспільства, що обумовлює певний «дисонанс» цього твору з поетикою дитячої музики та дитячого музичного театру як такого.

Сказане багато чому визначає повчально-дидактичний характер названих творів. Так через казку-притчу слухач-глядач (дитина) отримує певний життєвий урок, перший досвід зіткнення з звичаями суспільства. При цьому кожен із образів пов'язаний із давніми архетипами слов'янської загалом та української культури, а також із фольклорною традицією, залучення до якої для юного покоління стає знаком входження у доросле життя та водночас розумінням духовних основ вітчизняної культури.

Інший варіант функціонування дитячого музичного театру демонструє «дитяча фантастична опера» («опера») «Зима та весна». Домінуюча тема у ній – давньослов'янський календар, зміна пір року. Водночас, язичницький календар тут збагачений і християнськими «знаками», що символізують настільки показове для слов'ян (і в тому числі й українців) двовірство – Стрітіння, Кас'ян, Явдоха, християнські колядки, згадка про сорок мучеників (Севастьянських), символіка «зеленої вербиці», «Червоного яєчка», що асоціюються з Вербним воскресінням та Великоднем тощо.

Показовим є фінал опери *М. Лисенка*, побудований на темі пісні-веснянки «А вже весна», який позначив український колорит твору завдяки образу завзятого козака як символу українства як такого [1]. Музична мова опери апелює до принципу жанрово-стильового колажу, діапазон якого простягається від стилізації різних жанрових традицій українського фольклору (лірична пісня про важку жіночу долю, голосіння, веснянки, щедрівки, танці та ін.) аж до конкретних цитат. «Зима і весна» *М. Лисенка* на рівні типології «дитячої опери» символізує не лише досягнення дітьми жанрово-стильової та виконавської специфіки музичної вистави, а й залучення їх до національної міфології та її архетипових образів, звернення до українського міфологічного Універсуму через авторську «космологічну казку».

Позначена лінія «духовно-просвітницького» дитячого музичного театру знайшла свій розвиток у творчості *К. Стеценка*. Оперу «Івасик-Телесік» створено на основі української народної казки, переробленої *М. Кропивницьким*. Дія опери ґрунтується на очевидному протиставленні ідеальної християнської родини, в якій мешкає головний герой Івасик, й сімейства Відьми та її оточення, в якому домінують «темні» язичницькі символи.

Базовий сюжетний мотив опери-казки, заснований на спорядженні-проводах батьками сина, що вступає в самостійне доросле «велике життя», виявляється співвідносним з ініціацією, тоді як

«човен» Івасика символізує корабель життя і, водночас, досвід батьків, який передається дітям. Доповнюються дані образи-символи архетиповими якостями річки, водної стихії, що посідає значне місце в українській національній самосвідомості та виконує в цьому сюжеті також роль своєрідного «вододілу» між християнським та язичницьким світами.

Інтонаційно-жанрові «моделі» характеристики християнського світу ґрунтуються на фольклорній діатоніці, що апелює до жанрових сфер, ліричної пісні, романсу, плачу, танцювальної пісні, нарешті, кантової традиції церковного типу. Язичницький світ Відьми та її оточення представлений інструментальною характеристикою, опорою на тритони, хроматику та декламаційний тип висловлювання за відповідного тембрового «наповнення».

Не менш оригінальним є задум дитячої опери «Лисичка, Котик та Півник» (автор лібрето – К. Стеценко), в основу якої покладено одну з українських архаїчних казок про тварин, типові якості яких сконцентровані, з одного боку, на тотемних тваринах та їх ролі у житті людини, з іншого – припускають проектування духовно-комунікативних відносин, що панують у людському соціумі, у світ звірів. Складовою частиною останнього стають не лише цитати українських народних пісень, а й сюжетно-сміслові, ігрові та текстові складові дитячих пісень-ігор «Жартівний обряд похорону Савки», а також «Гра у Залізний ключ», або у «Вовка», записані свого часу Лесею Українкою [16].

Дитячий музичний театр *Е. Хумпердінка* – видатна сторінка європейської культури, що увібрала в себе також духовні та міфопоетичні традиції німецької культури, спрямовані на духовно-етичний вплив на внутрішній світ та свідомість дітей [11]. Аналіз образно-сміслових та інтонаційно-драматургічних складових опери «Гензель і Гретель» свідчить також про суттєву роль у ній традицій бідермаєра, очевидних і у зверненні до німецької народної казки (в інтерпретації братів Грімм), що фіксує в малих формах архетипові якості «великого в малому», генетично висхідні до ранньосередньовічної традиції, і в її духовно-дидактичній, повчальній спрямованості, і в зверненні до патріархального трактування сімейної тематики і теми дитинства, і в апелюванні до типових, загальнозначущих форм музичного вираження, орієнтованих як на німецьку, так і на протестантську хоральну традицію, що втілює зрештою гармонію Божественного і людського начал.

Оперна «інтерпретація» казки братів Грімм «Гензель і Гретель», представлена в однойменному творі *Е. Хумпердінка*, демонструє ще один варіант тлумачення її образно-сюжетної основи, що співвідноситься не тільки з власне поетикою музичного театру композитора, а й з позначеними вище духовними основами німецької культурно-історичної традиції XIX ст. Остання істотно підкріплена посиленням в образно-смісловому боці твору духовного, християнського чинника, який очевидний у якостях головних героїв (Гензель і Гретель), а й у визначальній ідеї всієї опери, сфокусованої у словах дитячої молитви (1 д.).

Значимість цього епізоду багато в чому визначена не лише очевидним відтворенням традицій хорального мелосу та принципів його гармонізації, але й запровадженням у якості словесної основи тексту із зібрання німецьких пісень *І. фон Арніма* та *К. Брентано* «Чарівний ріг хлопчика» («Abends will ich schlafengehn...»). Цей текст – молитва, звернена до 14 ангелів-заступників, покликаних охороняти мирний сон дітей. Характерно, що в опері *Е. Хумпердінка* інструментальний варіант хоральної теми, відповідно до тексту, «озвучуватиме» епізод ходи ангелів, запроваджений безпосередньо після дитячої молитви. Необхідно відзначити, що духовний зміст цитованого фольклорного тексту пов'язаний також і з німецькою католицькою духовною практикою молитовного звернення до 14 «Святих Помічників» (*Homo festivus*), що сягає ще XIV ст. У даному випадку 14 ангелів виявляються співвідносними і з 14 високо шанованими святими, більшість з яких пов'язана з раннім періодом християнської історії (III–IV ст.) [13; 60].

Домінуюча позитивна образно-смістова якість опери *Е. Хумпердінка* доповнюється не лише її жанровою типологією, що апелює до опери-казки, а й принципами драматургії. Визначальна ідея опери «Гензель і Гретель» зрештою більш зосереджена на процесах зазначеного вище духовного перетворення-ініціації головних героїв та акцентування ідеї позитивного фіналу твору, який співвідноситься з бідермайєрівською художньою традицією.

Тема дитинства у її музично-театральної інтерпретації посідає значне місце й у творчості *В. Ребікова*. Протягом усього свого творчого шляху композитор наполегливо працював над формуванням авторської концепції «музичної психографії». Першим із подібних творів можна вважати оперу «Ялинка», створену в Одесі за мотивами творів *Г.Х. Андерсена* і сукупно орієнтовану у своїй типології на метафізичне «прочитання» дитячої тематики. У центрі «музично-психографічної драми» *В. Ребікова* образ самотньої дитини, до якої навколишній світ відчуває повну байдужість. Сама героїня опери (безіменна дівчинка) стає уособленням лагідності, терпіння і смиренності – істинно духовних якостей, що співвідносяться у християнстві саме з образом дитини – «лика ангельської». «Ялинка» *В. Ребікова*, породжена епохою розквіту мистецтва символізму, з одного боку, стає втіленням творчого експерименту

автора, з іншого – демонструє очевидну перевагу духовно-етичного, метафізичного чинника, що генетично сягає православних основ вітчизняної культури.

«Лірична фантазія» «Дитя і чари» М. Равеля, як підсумковий твір композитора, апелюючи за своїми сюжетними показниками до дитячої тематики, водночас відрізняється смисловою багатозначністю. З одного боку, твір пов'язаний з дидактико-просвітницьким підходом в інтерпретації дитячої тематики: реально відтворюється історія про неслухняного хлопчика, який зрештою усвідомлює свої помилки та змінює свою поведінку. Його позитивне перетворення частково нагадує таку характерну для багатьох казок ініціацію – знак вступу до дорослого життя.

З іншого боку, сам композитор визначив «Дитя і чари» як «твір з мого життя», що дає привід розглядати цей опус як «зашифрований щоденник особистого та творчого життя М. Равеля, в якому через мозаїку стилів просвічують цілі пласти європейської культури та власні твори» [4; 587]. Сказане проявляється і в жанровій багатозначності названого твору, що базується на симбіозі опери, балету, феєрії, американської оперети, кабаревної вистави, театралізованого вокального циклу, сукупно визначеного як «глибокий меланж стилів усіх епох від Баха... до Равеля!» [4; 590]. Одночасно, фабула твору, в центрі якої ідея «бунту проти правил», викликає асоціації з акціями дадаїстів, в яких апелювання до дитячості взаємодіє з авангардним експерименталізмом, що дуже показово для французької культури початку ХХ ст.

Висновки. Отже, жанрово-стильові узагальнення дитячих опер названих авторів демонструють різноманітність підходів до інтерпретації теми дитинства, узагальнених вище як «конструктивістський» та «метафізичний». Дитячі опери М. Лисенка та К. Стеценка орієнтовані на перший принцип – «вчити дитинство», реалізований через залучення до українського фольклору та духовно-архетипових настанов національної культури. Позначений принцип показовий і опери «Гензель і Гретель» Еге. Хумпердинка, проте, втілений через вільно трактований казковий фольклор (в інтерпретації братів Грімм) і духовно-етичні установки німецької протестантської культури. Інший підхід – «метафізичний» – показовий для творів авторів початку ХХ ст. – В. Ребікова та М. Равеля. Для першого з них апелювання до подібного вирішення теми в опері «Ялинка» обумовлено православним корінням слов'янської культури, а також апелюванням до духовно-етичних якостей творчості Г.Х. Андерсена. Етико-повчальна якість цієї експериментальної «музично-психографічної драми» звернена не так до дітей, як до дорослих. Одночасно, лагідність і терпіння як ідеальні якості головної героїні (самотньої дівчинки-сироти) становлять один із аспектів метафізичної тези «навчатися у дітей». Інший підхід демонструє концепція «ліричної фантазії» «Дитя і чари» М. Равеля, в якій через дитячу тематику та жанрово-стильовий симбіоз здійснюється художнє втілення духовних якостей самого автора, рис його стилю, а також шукання французького модерну початку ХХ століття.

Список використаної літератури

1. Андрієвська Н.К. Дитячі опери М. В. Лисенка. Київ : Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної літ. УРСР. 1962. 76 с.
2. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу. Київ : Либідь, 2011. 256 с.
3. Детство в христианской традиции и современной культуре / Ред. К. Б. Сигов. Киев : ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. 256 с.
4. Жаркова В. Лирическая фантазия Мориса Равеля «Дитя и волшебство» в контексте творчества композитора: актуальные аспекты понимания. *Наук. вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського*. 2010. Вип. 89. С. 585–599.
5. Жаркова В. Прогулка в музыкальном мире Мориса Равеля (в поисках смысла послания Автора). Киев : Автограф, 2009. 532 с.
6. Жмуркевич З.С. Бідермаєр у контексті слов'янських взаємозв'язків ХІХ ст. *Проблеми слов'янознавства* / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. 2005. Вип. 55. С. 126–133.
7. Заглада Н. Побут селянської дитини. Матеріали до монографії с. Старосілля. Київ : Всеукр. акад. наук. Музей антропології та етнології ім. Хведора Вовка, 1929. 220 с.
8. Ізуграфова Н.В. Дитяча опера як автономна жанрова форма у контексті сучасної музичної культури: автореф. дис...канд. миств.: 17.00.03 – Музичне мистецтво / Одесь. нац. муз. акад. ім. А. В. Нежданової. Одеса, 2013. 20 с.
9. Козаренко О. Бідермаєр як актуальна стильова модель української музики. *Музичне мистецтво і культура: Наук. вісник ОДМА ім. А. В. Нежданової*. 2009. Вип. 10. С. 152–157.
10. Кузьміна О.А. Жанрова своєрідність дитячої опери в композиторській практиці ХХ – початку ХХІ століття: дис...канд. миств.: 17.00.03 – Музичне мистецтво / Харк. нац. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 2019. 287 с.
11. Лютько Л.В. Оперное творчество Э. Хумпердинка: жанрово-драматургические решения, специфика претворения национальных традиций: дисс. ...канд. искусств.: 17.00.03 – Музыкальное искусство / Нац. муз. акад. Украины им. П.И. Чайковского. Киев, 2013. 277 с.
12. Мозгальова Н.Г. Дитячі опери українських композиторів у практиці інструментально-виконавської підготовки вчителів музики. *Вісник ЗНУ: зб. наук. ст. Педагогічні науки*. Запоріжжя, 2010. № 1 (12). С. 80–83.
13. Муравская О.В. Жанрово-стилевые аспекты оперы Э. Хумпердинка «Гензель и Гретель» и традиции немецкого бидермайера. *Музичне мистецтво і культура. Music art and culture: Наук. вісник*. Одеса : Астропринт, 2014. Вип. 20. С. 54–64.

14. Муравська О.В. Східнохристиянська парадигма європейської культури і музика XVIII – XIX ст. Одеса : Астропринт, 2017. 564 с.
15. Народна культура українців: життєвий цикл людини. Київ : Дуліби, 2016. Т. 1: Діти. Дитинство. Дитяча субкультура. 408 с.
16. Пархоменко Л.О. Кирило Стеценко. Київ : Муз. Україна, 2009. 392 с.
17. Романець Д.О. Музична драматургія дитячих опер українських композиторів кінця XX – XXI століть: дис. ... д-ра філософії: 025 – Музичне мистецтво / НАКККиМ. Київ, 2021. 203 с.
18. Сулім Р.А. Дитячі опери Миколи Лисенка та їх сценічна доля. URL: http://knmau.com.ua/chasopys/15_NBUV/docs/13_Sulim.pdf (дата звернення 01.03.2022).
19. Цебрій І. Дитячі опери М. Лисенка та можливості використання їхнього музичного матеріалу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 41. Т. 3. С. 41-46.
20. Aries Philippe. *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life*. New York: Alfred A. Knopf, 1962. 448 p.

References

1. Andriyevs'ka N.K. *Dytyachi opery M. V. Lysenka*. Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoyi literatury URSR. 1962. 76 s.
2. Hrushevs'kyi M. *Dytyna u zvychayakh i viruvannyakh ukrayins'koho narodu*. Kyiv : Lybid', 2011. 256 s.
3. *Detstvo v khrystianskoy tradytsiyi y sovremennoy kul'ture* / Red. K. B. Syhov. Kyev : DUKH I LITERA, 2012. 256 s.
4. Zharkova V. *Lyrycheskaya fantazyia Morysa Ravelya «Dytia y volshebstvo» v kontekste tvorchestva kompozytora: aktual'nye aspekty ponymanyya. Naukovyy visnyk NMAU imeni P. I. Chaykovsk'koho*. 2010. Vyp. 89. S. 585–599.
5. Zharkova V. *Prohulka v muzykal'nom myre Morysa Ravelya (v poyskakh smysla poslanyia Avtora)*. Kyev : Avtohrif, 2009. 532 s.
6. Zhmurkevych Z.S. *Bidermayer u konteksti slov'yans'kykh vzayemozv'yazkiv XIX st. Problemy slov'yanoznnavstva. L'vivs'kyi natsional'nyi universytet im. I. Franka*. 2005. Vyp. 55. S. 126–133.
7. Zahlada N. *Pobut selyans'koyi dytyny. Materialy do monohrafiyi s. Starosillya*. Kyiv : Vseukrayins'ka akademiya nauk. Muzei antropohiyi ta etnolohiyi im. Khvedora Vovka, 1929. 220 s.
8. Izuhravova N.V. *Dytyacha opera yak avtonomna zhanrova forma u konteksti suchasnoyi muzychnoyi kul'tury: avtoref. dys....kand. mystetstvovnavstva: 17.00.03 – muzychne mystetstvo / Odes'ka natsional'na muzychna akademiya imeni A. V. Nezhdanovoyi*. Odesa, 2013. 20 s.
9. Kozarenko O. *Bidermayer yak aktual'na styl'ova model' ukayins'koyi muzyky. Muzychne mystetstvo i kul'tura: Naukovyy visnyk ODMA im. A. V. Nezhdanovoyi*. 2009. Vyp. 10. S. 152–157
10. Kuz'mina O.A. *Zhanrova svoieridnist' dytyachoyi opery v kompozytors'kiy praktytisi KHKH – pochatku XXI stolittya: dys. ... kand. mystetstvovnavstva: 17.00.03 – muzychne mystetstvo / Kharkivs'kyi natsional'nyi universytet mystetstv imeni I. P. Kotlyarevs'koho*. Kharkiv, 2019. 287 s.
11. Lyut'ko L.V. *Opernoe tvorchestvo É. Khumperdynka: zhanrovo-dramaturhicheskye reshenyya, spetsyfyka pretvorennya natsyonal'nykh tradytsiy: dyss. ... kand. yskusstvovedenyya: 17.00.03 – muzykal'noe yskusstvo / Nats. muz. akademiya Ukrainy im. P.Y. Chaykovskoho*. Kyev, 2013. 277 s.
12. Mozhal'ova N.H. *Dytyachi opery ukayins'kykh kompozytoriv u praktytisi instrumental'no-vykonavs'koyi pidhotovky vchyteliv muzyky. Visnyk ZNU: zbirnyk naukovykh statey. Pedahohichni nauky. Zaporizhzhya*, 2010. № 1 (12). S. 80-83.
13. Muravskaya O.V. *Zhanrovo-stylevyie aspekty opery É. Khumperdynka «Henzel' y Hretel'» y tradytsiyi nemetskoho bydermayera. Muzychne mystetstvo i kul'tura. Music art and culture : Naukovyy visnyk*. Odesa : Astroprynt, 2014. Vyp. 20. S. 54–64.
14. Muravs'ka O.V. *Skhidnohrystyians'ka paradyhma evropeys'koyi kul'tury i muzyka XVIII – XIX st*. Odesa : Astroprynt, 2017. 564 s.
15. *Narodna kul'tura ukayintsiv: zhyttyevyy tsykl lyudyny*. Kyiv : Duliby, 2016. Т. 1: Dity. Dytynstvo. Dytyacha subkul'tura. 408 s.
16. Parkhomenko L.O. *Kyrylo Stetsenko*. Kyiv : Muzychna. Ukrayina, 2009. 392 s.
17. *Romanets' D.O. Muzychna dramaturhiya dytyachykh oper ukayins'kykh kompozytoriv kintsya KHKH – XXI stolit': dys. ... doktora filosofiyi: 025 – Muzychne mystetstvo / NAKKKiM*. Kyiv, 2021. 203 s.
18. Sulim R.A. *Dytyachi opery Mykoly Lysenka ta yikh stsenichna dolya*. URL: http://knmau.com.ua/chasopys/15_NBUV/docs/13_Sulim.pdf (data zvernennya 01.03.2022).
19. Tsebriy I. *Dytyachi opery M. Lysenka ta mozhlyvosti vykorystannya yikhnoho muzychnoho materialu. Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk*. 2021. Vyp 41. Tom 3. S. 41-46.
20. Aries Philippe. *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life*. New York: Alfred A. Knopf, 1962. 448 p.

POETICS OF CHILDREN'S OPERA IN THE CONTEXT OF NATIONAL «MODELS» OF EUROPEAN CULTURE OF THE XIX-XX CENTURIES

Dzhulay Anna Andreevna – Candidate of Philosophy,
Honored Artist of Ukraine, professor of solo singing,
Odessa National Music Academy named after A. V. Nezhdanova, Odessa

Information on the peculiarities of the daily life of the theme of childhood in European culture of different eras is summarized. Genre-typological indicators of children's opera in the context of national «models» of the European musical-

historical tradition of the XIX-XX centuries are revealed. The peculiarities of the reproduction of the theme of childhood in the Ukrainian musical theater of the 19 th – early 20 th centuries in the context of the poetics of children's opera in the works of M. Lysenko and K. Stetsenko and its fairy-tale and archetypal instructions are substantiated. The stylistic specificity of the children's musical theater in the work of E. Humperdinka in line with the genre and style indicators of the German Biedermeier culture is revealed. The features of this genre in the works of V. Rebikov and M. Ravel are summarized in the context of spiritual and stylistic searches of modern culture.

Key words: children's opera, theme of childhood, genre, style, romanticism, Biedermeier, modern.

UDC 782.9

POETICS OF CHILDREN'S OPERA IN THE CONTEXT OF NATIONAL «MODELS» OF EUROPEAN CULTURE OF THE XIX-XX CENTURIES

Dzhulay Anna Andreevna – Candidate of Philosophy,
Honored Artist of Ukraine, professor of solo singing,
Odessa National Music Academy named after A. V. Nezhdanova, Odessa

The purpose of the work is to reveal the typological qualities of children's opera (children's musical theater) in the direction of its embodiment of national fairytale-archetypal qualities, as well as spiritual and stylistic pursuits of European culture of the XIX-XX centuries. *Methodological base.* The following approaches were essential for this work: interdisciplinary, historical-cultural, as well as intonation-stylistic. *The scientific novelty* of the work is determined by its analytical perspective, which reveals the peculiarities of the life of children's opera (children's musical theater) in line with the national and spiritual and stylistic guidelines of European culture of the XIX-XX centuries. *Conclusions.* Genre and style generalizations of children's operas by the named authors demonstrate a variety of approaches to the interpretation of the theme of childhood, summarized above as «constructivist» and «metaphysical». Children's operas by M. Lysenko and K. Stetsenko are focused on the first principle – «teaching childhood», implemented through involvement in Ukrainian folklore and spiritual and archetypal instructions of the national culture. The demonstrative principle of Ege's opera «Hansel and Gretel» is also indicated. Humperdinka, however, is embodied through freely interpreted fairy folklore (as interpreted by the Brothers Grimm) and the spiritual and ethical attitudes of German Protestant culture. Another approach – «metaphysical» – is indicative of the works of the authors of the beginning of the 20 th century. – V. Rebikov and M. Ravel. For the first of them, the appeal to a similar solution to the theme in the opera «The Christmas Tree» is due to the Orthodox roots of Slavic culture, as well as an appeal to the spiritual and ethical qualities of H.H. Andersen's work. The ethical and instructive quality of this experimental «musical-psychographic drama» is addressed not so much to children as to adults. At the same time, gentleness and patience as ideal qualities of the main character (a lonely orphan girl) are one of the aspects of the metaphysical thesis «learning from children». Another approach is demonstrated by the concept of «lyrical fantasy» «Child and Enchantment» by M. Ravel, in which, through children's themes and genre-style symbiosis, the spiritual qualities of the author himself, the features of his style, as well as the search for French modernism of the beginning of the 20 th century are artistically embodied.

Key words: children's opera, theme of childhood, genre, style, romanticism, Biedermeier, modern.

Надійшла до редакції 09.09.2023 р.

УДК 78-053.2:[785.6:780.614.11]](477)(045)

«ЮНАЦЬКІ» КОНЦЕРТИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДОМРОВІЙ МУЗИЦІ: ТИПОЛОГІЧНІ РИСИ ТА ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Прокопенко Аліна Іванівна – аспірантка кафедри історії та теорії
музичного виконавства, Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського, Київ

<http://orcid.org/0009-0001-0053-1667>

<https://doi.org/10.35619/ucpmk.v46i.675>

prokopenkoalina3007@gmail.com

Класифіковано три групи творів, що належать до дитячої музики: призначені для виконання дітьми, але не «дитячі» за змістом; про дітей, але адресовані дорослим; для дитячого сприйняття та виконання. Визначено диференціальні ознаки дитячої музики. Узагальнено чинники, що дають змогу зарахувати певні зразки домрових концертів до групи «юнацьких»: авторське позначення у вигляді назви твору або спеціальної вказівки; факти, пов'язані з історією створення, наприклад, замовлення організаторів виконавського конкурсу для учасників певної вікової групи; практика регулярного виконання дітьми, закріплена виданням під грифом «Педагогічний репертуар» або включенням до Типової навчальної програми; відповідність диференціальним ознакам дитячої музики. Здійснено комплексний аналіз «Юнацького» концерту для домри та фортепіано М. Балеми, Концерту № 2 для домри (скрипки) з камерним оркестром Л. Колодуба, Концерту ре мінор для домри та фортепіано С. Грицаєнко. Зроблено висновок про наявність у розглянутих концертах спільних рис, детермінованих їхньою приналежністю до дитячої музики. Простежено прояви індивідуального підходу кожного автора до втілення базових ознак юнацького концерту, наявні на стильовому, техніко-виконавському та жанровому рівнях.

Ключові слова: домрове виконавство, жанр інструментального концерту, музика для дітей, «юнацький» концерт, твори М. Балеми, Л. Колодуба, С. Грицаєнко.